

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի հայցորդ

ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՁԵՎԻ
ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ
ԴԱՍԱԿԱՐԳՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Հողվածում անդրադարձ է կատարվել սահմանադրական իրավունքի տեսության կարևորագույն հարցադրումներից մեկի՝ պետական կառավարման ձևի հիմնախնդիրների վերլուծությանը: Կարևորելով պետական կառավարման առանձին տարատեսակների շրջանակներում պետության կառավարման ձևի մոդելավորման նշանակությունը, ինչպես նաև բացահայտելով կառավարման առանձին մոդելների առանձնահատկությունները՝ իշխանության պետական մարմինների միջև փոխհարաբերությունների և նրանց միջև զսպումների և հակակշիռների մեխանիզմների տեսանկյունից, հեղինակը կատարել է եզրահանգում, որ ժամանակակից աշխարհում ժողովրդավարական իրավական պետության համար սահմանադրական զարգացումների համատեքստում նախընտրելի է այն կառավարման ձևը, տարատեսակը կամ կոնկրետ մոդելը, որն առավելագույն չափով համապատասխանում է տվյալ պետության գոյատևման ներքին (քաղաքացիական հասարակության և քաղաքական համակարգի զարգացածության աստիճանը) և արտաքին (այլ պետությունների հետ հարաբերությունների բնույթն ու կոնկրետ վիճակը) պայմաններին:

Հիմնարար- պետական կառավարման ձև, նախագահական հանրապետություն, կիսանախագահական հանրապետություն, խորհրդարանական հանրապետություն, խորհրդարանական միապետություն, սահմանադրական գործընթաց:

Պետական կառավարման ձևի հետ առնչվող հիմնախնդիրների վերլուծությանը իրավաբանական գրականության մեջ ավանդապես հատկացվել է մեծ ուշադրություն: Կարելի է արձանագրել, որ չնայած գործնականում այդ հասկացությանը տրվում են տարբեր բնորոշումներ, սակայն քաղաքագիտական և իրավաբանական գրականության մեջ ձևավորվել է այն միասնական մոտեցումը, որ պետական կառավարման ձևը ներառում է բարձրագույն պետական իշխանության կազմակերպման եղանակը, պետության բարձրագույն մարմինների իրավական կարգավիճակը, նրանց միջև փոխհարաբերությունների սկզբունքները, այդ մարմինների ձևավորման գործընթացում քաղաքացիների մասնակցությունը:

Պետական կառավարման ձևի հասկացության մեջ ներառվող հարցերի շրջանակից արդեն հասկանալի է դառնում այն մեծ ուշադրությունը, որ հատկացվել է քննարկվող հասկացությանը ոչ միայն ժամանակակից փիլիսոփայական, քաղաքագիտական և իրավաբանական գրականության մեջ, այլ նաև հին մտածողների կողմից: Քննարկվող թեմայի արդիականությունը առավել կարևորվում է հետսոցիալիստական երկրների համար, որտեղ արմատական սոցիալական վերափոխումների միջոցով իրականացվող անցումը հին պետական իշխանության համակարգից դեպի նորը անխուսափելիորեն հանգեցնում է պետական կառավարման ձևերի փոփոխության: Ընդամին պետք է նկատել, որ նոր պետական իշխանության բովանդակությունը

և գործառույթները ավելի արագ են փոփոխվում, քան պահպանողական տարր հանդիսացող պետական կառավարման ձևը: Պետական կառավարման ձևի փոփոխության համար ավելի երկարատև ժամանակ է պահանջվում, քանի որ այն կարող է վերափոխվել միայն նոր Սահմանադրության ընդունման միջոցով:

Այս առումով պետք է համաձայնել Վ.Ե. Չիրկինի այն դիտարկմանը, որ անցումային ժամանակաշրջանի պետության կառավարման համակարգը կրում է «հիբրիդային» բնույթ և ներառում է տարբեր ձևերի համար յուրահատուկ բազմազան հատկանիշներ²:

Պետք է նկատել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում 1991թ. ընդունված «Անկախ պետականության հիմնադրությունի մասին» սահմանադրական օրենքով³, ինչպես նաև «Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի մասին»⁴, «Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն Խորհրդի մասին»⁵ օրենքներով նույնպես ձևավորվեց և մինչև 1995 թ. Սահմանադրության ընդունումը գործում էր պետական կառավարման մի այնպիսի «հիբրիդային» համակարգ, որն իր մեջ ներառում էր ինչպես խորհրդային (սովետական) կառավարման, այնպես էլ նախագահական և խորհրդարանական կառավարման համար յուրահատուկ հատկանիշներ: Մասնավորապես, նախատեսվում էին նախագահի և փոխնախագահի պաշտոններ (ինչը հատկանշական է նախագահական կառավարման ձևի համար) և վարչապետի պաշտոն (ինչը յուրահատուկ է

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

կիսանախագահական և խորհրդարանական կառավարման ձևերի համար)՝ Ավելին՝ կառավարության նախագահի պաշտոնի առկայության պայմաններում «Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի մասին» օրենքի 8-րդ հոդվածի 7-րդ կետի համաձայն՝ հենց Հանրապետության Նախագահն էր ղեկավարում կառավարության գործունեությունը և նախագահում կառավարության նիստերին:

Վերջին տարիներին նույնպես բավականին հետաքրքրական զարգացումներ են կատարվում նորակախ պետությունների պետական կառավարման համակարգերում: Այսպես՝ Ղրղստանում սոցիալական սուր բախումների արդյունքում կիսանախագահական կառավարման համակարգից անցում կատարվեց խորհրդարանական կառավարման համակարգի: Վրաստանում ներմուծվեց կառավարման այնպիսի նոր մոդել, որը կրում է «հիբրիդային» բնույթ և դժվար է դասել ժամանակակից կառավարման որևէ հիմնական ձևի կամ տարատեսակի: 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվում է անցում կիսանախագահական կառավարման ձևից խորհրդարանականի:

Ուստի կարելի է արձանագրել, որ հետսոցիալիստական պետությունների համար, որտեղ դեռևս շարունակվում են պետական կառավարման առավել ընդունելի մոդելների փնտրտուքները, այս հիմնախնդիրների գիտական վերլուծության անհրաժեշտությունը առավել արդիական է: Պետական կառավարման ձևի հետ կապված հիմնախնդիրների գիտական վերլուծությունը, պետական կառավարման տարբեր ձևերի դրական և բացասական հատկանիշների բացահայտումը ունի ոչ միայն տեսական, այլ նաև արդիական գործնական նշանակություն: Այդպիսի հետազոտությունների արդյունքում կարող են ձևակերպվել և ներկայացվել գիտականորեն հիմնավորված հանձնարարականների ուղղված, մասնավորապես, Հայաստանի Հանրապետությունում առավել արդյունավետ մոդելի կայացմանը: Ճիշտ է այդ մոդելի հիմնական տարրերը արդեն ամրագրված են 2015թ. փոփոխված Սահմանադրությունում, սակայն բազմաթիվ նրբերանգներ պետք է սահմանվեն ընդունվելիք նորմատիվ իրավական ակտերով՝ առաջին հերթին օրենքներով: Նախատեսվում է իրականացնել լայնածավալ օրենսդրական փոփոխություններ, «2015թ. դեկտեմբերի 6-ին հանրաքվեով ընդունված Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության փոփոխություններով պայմանավորված՝ Սահմանադրության նոր դրույթների ամբողջական կենսագործման, ընդունման ենթակա իրավական ակտերի շրջանակի հստակեցման, դրանց մշակման գործընթացի համակարգման անհրաժեշտությունից»⁶: Ակնհայտ է, որ այս խնդիրների շարքում առավել

կարևորվում են սահմանադրական բարեփոխումների արդյունքում ներմուծված նոր կառավարման մոդելի օրենսդրական ապահովման հիմնախնդիրները:

Չնայած նրան, որ պետական կառավարման ձևի հիմնախնդիրների քննարկմանը գրականության մեջ ավանդաբար հատկացվել է մեծ ուշադրություն, գիտական հետազոտությունների տվյալ ոլորտում կան բազմաթիվ բանավիճալի բնույթի հարցեր: Այդպիսի իրավիճը բացատրվում է այն հանգամանքով, որ պետական կառավարման ձևերի համար յուրահատուկ է մեծ բազմազանությունը: Դրանք կազմավորվում են պատմական, քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական, մշակութային, կրոնական գործոնների համակարգերի ազդեցության հետևանքով:

Պետական կառավարման ձևի վրա ազդեցություն են գործում պատմական ավանդույթները (միապետությունը Սեծ Բրիտանիայում), ներքաղաքական պայքարի առանձնահատկությունները (կառավարման ձևի բազմակի վերափոխումները Աֆրիկայի մի շարք երկրներում), հասարակության մեջ իշխող կրոնական արժեքների համակարգը (աստվածապետությունը Իրանում):

Տարածայնություններ են առաջանում արդեն պետության ձև, պետական կառավարման ձև, պետական կառուցվածքի ձև և քաղաքական ռեժիմ հասկացությունների հարաբերակցության հարցի քննարկման ընթացքում:

Առավել տարածված է այն տեսակետը, որի համաձայն պետական կառավարման ձևը, պետական կառուցվածքի ձևի և քաղաքական ռեժիմի հետ միասին պետության ձևի բաղադրատարրերն են: Սակայն որոշ հետազոտողներ պետական կառավարման ձևը նույնականացնում են քաղաքական ռեժիմի հետ: Այսպես, Գ.Ն. Մանովի կարծիքով «քաղաքական ռեժիմը» նույնական է պետության ձևի հետ, իսկ պետական կառավարման ձևը և պետական կառուցվածքի ձևը հանդիսանում են դրա բաղադրատարրերը: Բ.Ա. Ստարոդուբսկին նույնպես գտնում է, որ առավել հաճախ քաղաքական ռեժիմը պետական կարգի հոմանիշն է⁷: Դժվար չէ նկատել, որ Բ.Ա. Ստարոդուբսկին քաղաքական ռեժիմ հասկացությունը նույնականացնում է նույնիսկ ավելի լայն հասկացության հետ (պետական կարգ), քան պետության ձևը՝ ներառյալ պետության ձևի երկու բաղադրատարրերը՝ պետական կառուցվածքի ձևը և պետական կառավարման ձևը:

Այդպիսի տեսակետ է առաջադրվել նաև որոշ արևմտյան գիտնականների կողմից: Ելնելով այս դրույթից՝ տվյալ ոլորտի կողմնակիցները տարանջատում են պետական ռեժիմի և դրան համապատասխան՝ պետական կառավարման երեք հիմնական մոդել՝ իշխանությունների միաձուլման ռե-

ժիմ (բացարձակ միապետություն), իշխանությունների բաժանման ռեժիմ (նախագահական հանրապետություն) և իշխանությունների համագործակցության ռեժիմ (խորհրդարանական հանրապետություն): Սակայն շարադրված դասակարգումը, որը հիմնված է քաղաքական ռեժիմի հասկացության անհամաչափ լայն մեկնաբանման վրա, արժանացել է արդարացի քննադատության: Այսպես, ֆրանսիացի գիտնական Մ. Դյուվերժեն գտնում է, որ նշված դասակարգումը կարելի է դիտարկել որպես օժանդակ, քանի որ այդպիսով իրականացվում է միայն կառավարական կառույցների դասակարգում¹²:

Պետք է նկատել, որ քննարկվող մոտեցումը ունի նաև այլ խոցելի կողմեր: Այսպես՝ իշխանությունների միաձուլում առկա է ոչ միայն բացարձակ միապետություններում, այլ նաև կարծր ավտորիտար ռեժիմի որոշ նախագահական կամ կիսանախագահական կառավարման համակարգերում: Խոսքը վերբերում է մասնավորապես միջինասիական այն հետխորհրդային երկրներին, որտեղ նախագահը ընտրվում է ցմահ, և որտեղ նա պաշտոնապես հռչակվում է «առաջնորդ» կամ «ժողովրդի հայր», իսկ իշխանությունը փաստացի կրում է միաձույլ բնույթ:

Դժվար է նաև համաձայնել այն կարծիքին, որ նախագահական հանրապետություններում (օրինակ՝ ԱՄՆ-ում) առկա է միայն իշխանությունների բաժանում, և բացակայում է նրանց համագործակցությունը: Մասնավորապես, նույն ԱՄՆ-ում իշխանությունների համագործակցությունը ակնհայտ է կաբինետի ձևավորման կամ դաշնային Գերագույն դատարանի անդամների նշանակման գործընթացներում: Միևնույն ժամանակ, բազմաթիվ ժամանակակից կիսանախագահական և խորհրդարանական կառավարման երկրների սահմանադրություններում հստակ ամրագրված է իշխանությունների բաժանման սկզբունքը: Այսպես՝ իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքը ամրագրված է ինչպես կիսանախագահական կառավարման համակարգ սահմանած Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության (ներառյալ 2005թ. սահմանադրական փոփոխությունները) 5-րդ հոդվածի 1-ին մասով, այնպես էլ 2015թ. սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում խորհրդարանական կառավարման ձև ներմուծած Սահմանադրության 4-րդ հոդվածով: Նկատենք նաև, որ տվյալ դասակարգումից դուրս է մնում կիսանախագահական կառավարման ձևը, որը, ըստ ներկայումս առավել ճանաչում ունեցող տեսակետի, կառավարման ինքնուրույն ձև է հանդիսանում:

Իրավաբանական գրականության մեջ փորձ է կատարվել հիմնավորել պետական կառավարման ձևերի դասակարգման ևս մեկ տարբերակ: Որոշ

հեղինակներ գտնում են, որ արդի պայմաններում պետությունների ավանդական դասակարգումը միապետությունների և հանրապետությունների դեռևս բավարար չէ, քանզի վերջիններս կարող են հիմնված լինել ինչպես մենիշխանության, այնպես էլ իշխանությունների բաժանման սկզբունքի վրա: Իշխանությունների բաժանման սկզբունքի վրա հիմնված իրավական պետությունների կառավարման ձևերը առաջարկվում է բաժանել երեք խմբի՝ դուալիստական, խորհրդարանական և խառը, որոնցից յուրաքանչյուրը ունի տարատեսակ դրսևորումներ՝ դուալիստական միապետություն, դուալիստական կամ նախագահական հանրապետություն, խորհրդարանական միապետություն կամ հանրապետություն, կիսանախագահական հանրապետություն¹³:

Կարծում ենք, որ այս դասակարգման նորույթը վերաբերում է ոչ թե պետական կառավարման ձևերին, այլ քաղաքական ռեժիմներին, քանի որ մենիշխանությունը անխուսափելիորեն հանգեցնում է ավտորիտար քաղաքական ռեժիմի, իսկ իշխանությունների լավագույնս տարանջատումը, իշխանության տարբեր թևերի միջև զսպումների և հակակշիռների արդյունավետ մեխանիզմների ամրագրումը հանգեցնում են ժողովրդավարական քաղաքական ռեժիմի առկայության: Պետք է նաև արձանագրել, որ պետական կառավարման ձևերի ավանդական դասակարգումը չի սահմանափակվում միայն միապետական և հանրապետական ձևերի տարանջատմամբ, այլ դրանցից յուրաքանչյուրը բաժանվում է որոշակի տարատեսակների, որոնք, ըստ էության, նույնականորեն ներկայացվում են Ա.Է. Կալինովիչի կողմից: Ուստի ներկայացվող «նորարական» դասակարգման տեսական և գործնական նշանակությունը կասկածելի է:

Գրականության մեջ լայն տարածում ունեն, մի կողմից, կոնկրետ պետության էության, բովանդակության ու գործառույթների և մյուս կողմից՝ նույն պետության ձևի միջև պատճառահետևանքային կապի մասին պատկերացումները: Այդպիսի դետերմինիստական մոտեցում առաջադրել է դեռևս Լ.Գումպլովիչը, ով գտնում էր, որ պետության ձևը միշտ հանդես է գալիս որպես դրա էության և բովանդակության անմիջական արտահայտություն¹⁴: Ինչպիսին պետության էությունը և բովանդակությունն (գործառույթները) են, վերջին հաշվով, այնպիսին է նրա ձևը: Տվյալ մոտեցմանը չի կարելի համաձայնել: Նախ նշենք, որ ժողովրդավարական իրավական պետությունը կարող է ունենալ և՛ հանրապետական և՛ միապետական կառավարման ձև: Ճիշտ այդպես էլ կարծր ավտորիտար համակարգը նույնպես կարող է ունենալ նշված պետական կառավարման երկու ձևերից յուրաքանչյուրը:

Կարծում ենք՝ Հայաստանի Հանրապետության պատմական փորձը նույնպես ապացուցում է,

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

որ պետության էության, բովանդակության և գործառնությունների միջև ուղղակի կապը բացակայում է:

Ինչպես արդարացիորեն նշում է պրոֆեսոր Ա. Հարությունյանը, հետխորհրդային երկրներում ամբողջատիրական համակարգից դեպի ժողովրդավարություն անցման նպատակը քաղաքացիական հասարակության ձևավորումն էր¹⁵: Սեփականության վերաբաշխումը՝ սեփականաշնորման միջոցով, մասնավոր սեփականության առաջացման հնարավորություն ստեղծեց: Ավելացնենք, որ քաղաքացիական հասարակության ձևավորման համար անհրաժեշտ էին ոչ միայն տնտեսական (սեփականության ձևերի բազմազանություն և հավասար իրավական պաշտպանություն), այլև քաղաքական հիմքեր (առաջին հերթին՝ բազմակուսակցական քաղաքական համակարգ): Հատկանշական է, որ դեռևս 1990-1991 թթ., երբ մեր երկրում կառավարման ձևի շատ թե քիչ նշանակալի փոփոխություններ չէին կատարվել և պահպանված էր խորհրդային կառավարման համակարգը, Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդը ընդունեց մի շարք օրենքներ, որոնք ուղղակի հակասում էին խորհրդային կարգերի էությանը, բովանդակությանը և գործառնությունին և, վերջին հաշվով, քաղաքացիական հասարակության ձևավորման նպատակ ունեին: Այսպես, «Սեփականության մասին» օրենքով վերացվեց մասնավոր սեփականության պետական մենաշնորհը, և ամրագրվեց սեփականության տարբեր ձևերի հավասար իրավական պաշտպանության սկզբունքը¹⁶, «Հասարակական-քաղաքական կազմակերպությունների մասին» օրենքով վերացվեց Կոմունիստական կուսակցության դերը՝ որպես «հասարակության ղեկավար և ուղղություն տվող ուժի», և ստեղծվեցին բազմակուսակցական քաղաքական համակարգի օրենսդրական հիմքերը¹⁷:

Որոշակի տարակարծություններ կան նաև պետությունների և, մասնավորապես, պետական կառավարման ձևերի հստակ դասակարգման հնարավորությունների և այդպիսի դասակարգումների տեսական և գիտական ներուժի վերաբերյալ: Այսպես՝ Յ. Յոհարիի կարծիքով, թերևս, չկա միասնական իրավական կամ այլ սկզբունք կամ չափանիշ, որի հիման վրա հնարավոր է իրականացնել պետությունների գոհացուցիչ դասակարգում: Ուստի պետությունների բարդ և յուրահատուկ բնույթի պատճառով դրանց տարբերակման և դասակարգման ցանկացած փորձ գիտական տեսակետից կլինի ապարդյուն և կտա ոչ մեծ գիտական արժեք և գործնական արդյունքներ¹⁸: Այս տեսակետը նույնպես քննադատության է արժանացել: Մասնավորապես, Ա.Բերլերը արդարացիորեն արձանագրում է, որ համեմատական քաղաքագիտության ոլորտում առանց դասակարգումների դժվար թե կարելի է ակնկալել հետագա զարգացում¹⁹: Նկատենք, որ

իրավագիտության, մասնավորապես պետության և իրավունքի տեսության ու սահմանադրական իրավունքի տեսության ոլորտում պետությունների և առաջին հերթին պետության կառավարման ձևերի տարբերակումն ու դասակարգումը ունի ավելի մեծ տեսական և գործնական նշանակություն: Այդպիսի տարբերակումն ու դասակարգումը հնարավորություն են ընձեռում իրավահամեմատական մեթոդի կիրառմամբ բացահայտել պետական կառավարման տարբեր ձևերի դրական և բացասական հատկանիշները և արդյունքում մշակել գիտականորեն հիմնավորված հանձնարարականներ, ուղղված տվյալ երկրի համար առավել ընդունելի և արդյունավետ կառավարման ձևի և կոնկրետ մոդելի սահմանադրական ու օրենսդրական ամրագրմանը:

Բացի դրանից, կառավարման ձևի պարզումը կարևոր միջոց է համապատասխան նորմերի մեկնաբանման համար ոչ միայն սահմանադրական դոկտրինայի, այլ նաև սահմանադրական դատարանի կողմից: Դրա ցայտուն օրինակներն են Լիտվայի սահմանադրական դատարանի՝ 1998 թ. հունվարի 10-ի և 1998 ապրիլի 21-ի որոշումները, որոնցում պետական մարմինների լիազորությունների կոնկրետ բովանդակությունը մեկնաբանվեց խորհրդարանական կառավարման ձևի լույսի ներքո²⁰:

Միևնույն ժամանակ պետք է համաձայնել Յ. Յոհարիի այն դիտարկմանը, որ չկա այդպիսի իրավական սկզբունք կամ չափանիշ, որի հիման վրա կարելի է իրականացնել պետությունների ձևերի (ներառյալ՝ պետական կառավարման ձևերը) հիմնավոր և անվիճելի դասակարգում: Հենց այդ հանգամանքով են բացատրվում գիտական հետազոտությունների քննարկվող ոլորտում առկա բազմաթիվ տարածայնությունները և չհամընկնող դասակարգումների առկայությունը:

Թերևս, առավել լայն ճանաչում է գտել պետական կառավարման ձևերի տարանջատումը երկու հիմնական խմբերի՝ միապետություն և հանրապետություն: Դրանցից յուրաքանչյուրն ունի իր տարատեսակները:

Միապետության հիմնական հատկանիշն այն է, որ պետության գլուխը՝ միապետը (կայսրը, թագավորը, ցարը, սուլթանը և այլն) ունի հատուկ իրավական կարգավիճակ. նրա լիազորությունները կրում են առաջնային, պետության որևէ այլ իշխանությունից ոչ ածանցյալ բնույթ. նա իր կարգավիճակը ձեռք է բերում, որպես կանոն, ժառանգաբար և պահպանում է ցմահ²¹:

Հանրապետությունը այնպիսի կառավարման ձև է, որի պայմաններում բարձրագույն պետական մարմինները (նախագահը, խորհրդարանը, կառավարությունը) ընտրովի և փոփոխելի են. ընդամին միայն խորհրդարանն է առանց բացառության բոլոր հանրապետություններում ընտրվում ամիջա-

պես բնակչության կողմից²² :

Միապետական կառավարման ձևի դասակարգման հարցում իրավաբանական գրականության մեջ որևէ տարածայնություններ չկան: Բոլոր հեղինակները համակարծիք են այն մոտեցմանը, համաձայն որի՝ կառավարման այդ ձևի հիմնական տարատեսակներն են բացարձակ և սահմանափակ միապետությունները: Վերջիններս իրենց հերթին տարանջատվում են դուալիստական և խորհրդարանական (սահմանադրական)²³ միապետությունների:

Բացարձակ միապետություններում միապետը ունի անսահմանափակ իշխանություն օրենսդիր, գործադիր և դատական ոլորտներում: Օրենքները հրապարակվում են միապետի անունից. նա է ձևավորում և նրան է ենթարկվում ամբողջ պետական մեխանիզմը: Բացարձակ միապետություններում գոյություն չունեն որևէ ընտրովի մարմիններ: Կառավարման այս ձևը յուրահատուկ էր ավատատիրական հասարակության զարգացման վերջին փուլի համար: Այսօր այն անախրոնիզմ է և պահպանվել է արևելքի 6 երկրներում (Սաուդյան Արաբիա, Օման, Բահրեյն և այլն):

Դուալիստական միապետությունը բնութագրվում է խորհրդարանի հետ միապետի իշխանության բաժանմամբ: Սակայն այդպիսի բաժանման ժամանակ միապետի իշխանությունը ակնհայտորեն գերակշռում է: Միապետի լիազորությունները որոշակիորեն սահմանափակված են միայն օրենսդրական ոլորտում: Սակայն և այս ոլորտում խորհրդարանի կողմից ընդունված որևէ օրինագիծ չի կարող ուժի մեջ մտնել առանց միապետի համաձայնության, քանի որ վերջինս օժտված է բացարձակ վետոյի իրավունքով: Գործադիր իշխանությունը ամբողջովին պատկանում է միապետին և նրա կողմից ձևավորվող կառավարությանը, որը խորհրդարանի առջև պատասխանատվություն չի կրում: Միապետը օժտված է նաև խորհրդարանը արձակելու, արտակարգ դեկրետներ հրատարակելու և արտակարգ դրություն հայտարարելու լիազորություններով: Նա հանդիսանում է նաև բանակի գլխավոր հրամանատարը:

Կառավարման այս ձևը բավականին տարածված էր 19-րդ դարում և 20-րդ դարի սկզբին (օրինակ՝ Գերմանիայի միավորումից հետո՝ 1871թ. Սահմանադրությամբ): Այն դեռևս պահպանվում է Մերձավոր Արևելքի մի քանի երկրներում (Հորդանան, Մարոկկո):

Խորհրդարանական (սահմանադրական) միապետության համար առավել հատկանշական է այն, որ միապետը պետական կառավարման իրական լիազորություններով օժտված չէ: Նրա լիազորությունները հիմնականում կրում են ներկայացուցչական բնույթ: Բացի դրանից՝ նա իր

ստորագրությամբ հաստատում է կարևորագույն պետական փաստաթղթերը: Սակայն միապետի ստորագրությունը կրկնաստորագրման (կոնտրասիգնացիայի) կարիք ունի. միապետի կողմից ստորագրման ենթակա փաստաթղթերը պետք է նախապես ստորագրվեն վարչապետի կամ պատասխանատու նախարարի կողմից: Միապետը ստորագրում է նաև օրենսդրական ակտերը, սակայն պաշտամենտի կողմից ընդունված ակտերի նկատմամբ վետոյի իրավունք կամ չունի, կամ այդ իրավունքը ավանդապես չի կիրառվում (այսպես կոչված՝ «քնած» լիազորություն):

Ժամանակակից աշխարհում կառավարման քննարկվող ձևը բավականին մեծ տարածում ունի: Այսօր այն գոյություն ունի բազմաթիվ ժողովրդավարական պետություններում (Մեծ Բրիտանիա, Իսպանիա, Ճապոնիա և այլն): Գործնականում խորհրդարանական տարբեր միապետություններում միապետների լիազորությունների ծավալը միատեսակ չէ: Այսպես, Շվեդիայում միապետը գործնականում հեռացված է պետական գործունեության մասնակցությունից և օժտված է միայն արտաքին ներկայացուցչական լիազորություններով, մինչդեռ Իսպանիայի 1978թ. Սահմանադրությամբ միապետը օժտված է ծավալուն լիազորություններով:

Պետք է նկատել, որ իր բազմաթիվ էական հատկանիշներով խորհրդարանական միապետությունը նմանվում է խորհրդարանական հանրապետությանը: Այդ հանգամանքը նկատել էր դեռևս Մ.Մ. Կովալևսկին: Նա գտնում էր, որ անգլիական միապետության քաղաքական համակարգը ավելի մեծ ընդհանրություններ ունի ֆրանսիական հանրապետական կարգերի հետ, քան Ֆրանսիայի և Միացյալ Նահանգների ժողովրդաիշխանության համակարգերը²⁴: Այսօր խորհրդարանական միապետության և խորհրդարանական հանրապետության էական ընդհանրությունների մասին դրույթը լայն ճանաչում է գտել գրականության մեջ և հանգեցրել է նոր՝ «խորհրդարանային կառավարման ձև» հասկացության առաջացմանը, որը ներառում է խորհրդարանական հանրապետությունը և խորհրդարանական միապետությունները²⁵ :

Թերևս խորհրդարանական միապետության և խորհրդարանական հանրապետության միակ էական տարբերությունը կայանում է նրանում, որ առաջին դեպքում պետության գլուխը իշխում է գահաժառանգության կարգով որոշված սեփական իրավունքով և ցմահ, իսկ նախագահը իր մանդատը ստանում է ընտրության արդյունքում և Սահմանադրությամբ սահմանված ժամկետով: Առանձին հեղինակներ փորձում են թերագնահատել այս տարբերությունը՝ հիմնվելով այն հանգամանքի վրա, որ պատմականորեն եղել են դեպքեր, երբ միապետները ընտրվել են (18-19-րդ դարերում՝ Լե-

հաստան և հին Գերմանիա): Սակայն դրանք անհաջող բացառություններ էին, որոնք միայն հաստատում են ընդհանուր կանոնը: Միապետի ընտրությունները բնականոն երևույթ կարելի է գնահատել միայն դինաստիայի փոփոխության ժամանակաշրջանների համար:

Կարծում ենք, որ իրենց էական հատկանիշներով խորհրդարանական միապետության և խորհրդարանական հանրապետության նմանության մասին դրույթը որոշակի նշանակություն ունի մեր թեմայի առանձին հետազոտական խնդիրների լուծման համար:

Մինչև նախորդ դարի կեսերը գրականության մեջ տարանջատվում էին հանրապետական կառավարման երկու հիմնական ձևեր՝ նախագահական հանրապետություն և խորհրդարանական հանրապետություն: «Կիսանախագահական հանրապետություն» հասկացությունը՝ Ֆրանսիայի հինգերորդ հանրապետության կառավարման առանձնահատկությունների վերլուծության արդյունքում, առաջին անգամ շրջանառության մեջ է դրել ֆրանսիացի սահմանադրագետ Մ. Դյուվեր-ժեն²⁶:

Ներկայումս հանրապետական կառավարման երեք ձևերի՝ նախագահական հանրապետություն, կիսանախագահական (կիսախորհրդարանական, խառը) հանրապետություն և խորհրդարանական հանրապետություն, տարանջատումը լայն ճանաչում է գտել: Միայն առանձին հեղինակներ կիսանախագահական կառավարումը չէն դիտարկում որպես պետական կառավարման առանձին տարատեսակ²⁷:

Քննարկվող հարցի շուրջ սեփական դիրքորոշում ձևակերպելու և հիմնավորելու համար նախ հակիրճ ներկայացնենք հանրապետական կառավարման երեք տարատեսակների առավել բնորոշ հատկանիշները:

Նախագահական հանրապետություններում իշխանությունների տարանջատումը կրում է կարծր բնույթ՝ լիովին համապատասխանելով իշխանությունների բաժանման Շ.Լ. Մոնտեսկյոյի տեսությանը: Օրենսդիր իշխանությունը պատկանում է խորհրդարանին, բարձրագույն գործադիր իշխանությունը՝ նախագահին, դատական իշխանությունը իրականացվում է դատարանների ծավալուն համակարգի միջոցով՝ ներառյալ բարձրագույն դատական ատյանը:

Պետական իշխանության կազմակերպման և իրականացման համակարգում նախագահը ունի գերակշռող դեր: Բացի հանրապետական կառավարման այլ ձևերի պայմաններում պետության գլխի համար յուրահատուկ լիազորություններից՝ նրան վերապահված են ծավալուն լիազորություններ գործադիր իշխանության համակարգի կազմակերպման, կազմավորման և իրականացման

ոլորտներում: Որպես բարձրագույն գործադիր իշխանության ղեկավար՝ նա կազմավորում է կաբինետը և նշանակում գործադիր իշխանության համակարգի բազմաթիվ այլ պաշտոնյաների: Կաբինետի անդամները քաղաքական պատասխանատվություն են կրում միայն համընդհանուր ընտրությունների միջոցով պաշտոնը զբաղեցնող նախագահի առջև:

Կիսանախագահական հանրապետություններում, համաձայն ընդհանուր ճանաչում ստացած տեսակետի, կառավարման համակարգը իր մեջ ներառում է ինչպես նախագահական, այնպես էլ խորհրդարանական կառավարման համար յուրահատուկ տարրեր:

Նախագահը պաշտոնը զբաղեցնում է համընդհանուր ընտրությունների միջոցով և որպես պետության գլուխ օժտված է լայն լիազորություններով: Սակայն բարձրագույն գործադիր իշխանությունը այստեղ պատկանում է ոչ թե նախագահին, այլ վարչապետի ղեկավարությամբ գործող կառավարությանը: Նախագահը էական դեր ունի կառավարության կազմավորման ընթացքում, սակայն նա ստիպված է այդ գործընթացում համագործակցել խորհրդարանական մեծամասնության հետ և հաշվի առնել այդ մեծամասնության կարծիքը: Կառավարությունը քաղաքական պատասխանատվություն է կրում խորհրդարանի առջև և խորհրդարանի կողմից կառավարությանը անվստահություն հայտնելու կամ պարսավանքի բանաձև ընդունելու դեպքում (Ֆրանսիա) կառավարությունը իր հրաժարականն է ներկայացնում նախագահին: Թերևս նախագահական և կիսանախագահական կառավարման սկզբունքային և էական տարբերությունները ակնառու են դառնում այն դեպքերում, երբ խորհրդարանական մեծամասնությունը ընդդիմադիր է նախագահին: Այսպես, ֆրանսիական հինգերորդ հանրապետության փորձը ցույց է տալիս, որ այդ պայմաններում նախագահը ստիպված է լինում վարչապետի պաշտոնում առաջադրել իրեն ընդդիմադիր քաղաքական գործչին (1957, 1986, 1993 թթ.) և հայտնվում է «առանց բանակի գեներալի» կամ ինչը, մեր կարծիքով, ավելի ճիշտ է՝ «անգլիական թագուհու» դերում:

Խորհրդարանական հանրապետություններում իշխանության կենտրոնն է հանդիսանում խորհրդարանը: Միայն խորհրդարանն է ձևավորվում համընդհանուր ընտրությունների միջոցով: Պետական իշխանության բոլոր այլ կառույցները ձևավորվում են խորհրդարանում: Բացի օրենսդրական գործունեությունից, խորհրդարանը ունի ծավալուն վերահսկողական լիազորություններ:

Ամբողջ գործադիր իշխանությունը պատկանում է կառավարությանը, որը ձևավորվում է խորհրդարանի կողմից և միան խորհրդարանի առջև է կրում քաղաքական պատասխանատվու-

թյուն: Միևնույն ժամանակ, ունենալով խորհրդարանի մեծամասնության օժանդակությունը, կառավարությունը հնարավորություն ունի էականորեն ներազդել խորհրդարանի գործունեության՝ առաջին հերթին օրենսդրական գործունեության վրա:

Խորհրդարանական հանրապետություններում նախագահը որոշ դեպքերում նույնիսկ ձևականորեն օժտված լինելով լայնածավալ լիազորություններով, որպես կանոն, ինքնուրույն իրականացնում է միայն ներկայացուցչական գործառույթ: Նախագահը ստորագրում է կարևորագույն պետական փաստաթղթերը՝ ներառյալ օրենքները: Սակայն, խորհրդարանական միապետության նման, պետության գլխի ստորագրությունը կրկնաստորագրման (կոնտրասիգնացիայի) կարիք ունի: Նախագահի կողմից ստորագրման ենթակա փաստաթղթերը պետք է նախապես ստորագրվեն վարչապետի կամ պատասխանատու նախարարի կողմից:

Վերը նշված հանրապետական կառավարման ձևի կարևորագույն հատկանիշների նույնիսկ ընդհանուր վերլուծությունը, կարծում ենք, բավարար հիմքեր է տալիս պնդելու, որ կիսանախագահական կառավարման համակարգը ունի էական տարբերություններ հանրապետական կառավարման մյուս երկու տարատեսակներից և պետք է տարանջատվի՝ որպես հանրապետական կառավարման ինքնուրույն տարատեսակ:

Հատկանշական է, որ Վ. Ս. Ներսիսյանցը, հանրապետական կառավարման ձևը տարանջատելով երկու հիմնական տարատեսակների, միևնույն ժամանակ առանձնացնում է նախագահական հանրապետության երեք մոդել՝ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների²⁹, Ֆրանսիայի և Ռուսաստանի Դաշնության՝:

Իհարկե, պետական կառավարման առանձին տարատեսակների շրջանակներում յուրաքանչյուր պետության կառավարման մոդելը ունի իր առանձնահատկությունները: Այսպես, խորհրդարանական միապետության շրջանակներում կարելի է առանձնացնել տարբեր մոդելներ՝ Մեծ Բրիտանիայի, Բելգիայի, Իսպանիայի, Շվեդիայի և այլ մոդելներ. նախագահական կառավարման շրջանակներում՝ ԱՄՆ-ի, լատինաամերիկյան և աֆրիկական տարբեր պետությունների մոդելներ և այլն: Սակայն միևնույն տարատեսակի կառավարման առանձին մոդելների տարբերությունները էական բնույթ չեն կրում և վերաբերում են միայն բարձրագույն պետական մարմինների միջև փոխհարաբերություններին, նրանց միջև զսպումների և հակակշիռների մեխանիզմներին:

Մինչդեռ նախագահական հանրապետության ԱՄՆ-ի մոդելի և, այսպես կոչված, Ֆրանսիայի մոդելի միջև տարբերությունները չեն սահմանափակվում վերը նշվածով: Դրանք հիմնված են իշխանու-

թյան տարանջատման տարբեր հայեցակարգերի վրա ԱՄՆ-ի «մոդելը»՝ Շ. Մոնտեսկյոի, իսկ Ֆրանսիայի «մոդելը»՝ Ջ. Լոկի: Այդ երկու մոդելների տարբերվում են, նախ և առաջ, բարձրագույն գործադիր իշխանության ձևավորման կարգով և կարգավիճակով: ԱՄՆ-ում բարձրագույն գործադիր իշխանության կրողը՝ Նախագահը ունի առաջնային մանդատ և քաղաքական պատասխանատվություն չի կրում խորհրդարանի առջև: Ֆրանսիայում գործադիր իշխանության բարձրագույն մարմինը՝ ձևավորվում է Նախագահի և խորհրդարանի փոխգործակցության արդյունքում (չունի առաջնային մանդատ) և քաղաքական պատասխանատվություն է կրում խորհրդարանի առջև: Արդյունքում՝ այդ երկու մոդելները ունեն բարձրագույն պետական իշխանության մարմինների տարբեր համակարգեր:

Ինչ վերաբերում է Ֆրանսիայի և Ռուսաստանի Դաշնության կառավարման «մոդելների» հարաբերակցությանը, ապա նախ նշենք, որ կարելի է առանձնացնել ոչ միայն այդ երկու, այլ նաև Հայաստանի Հանրապետության, Ուկրաինայի և կիսանախագահական կառավարման համակարգ որդեգրած հետխորհրդային ցանկացած այլ պետություններից յուրաքանչյուրի ինքնուրույն «մոդելները»: Սակայն հետխորհրդային բոլոր այդ հանրապետությունները ակնհայտորեն ընդօրինակել են Ֆրանսիայի հինգերորդ հանրապետության կիսանախագահական համակարգը: Հետխորհրդային տարբեր «մոդելների» տարբերությունը ֆրանսիականից կայանում է նրանում, որ դրանցում ամրագրված օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների միջև զսպումների և հակակշիռների մեխանիզմը բավանափոխված չէ՝:

Հիմնվելով վերը շարադրվածի վրա, կարծում ենք, որ առավել հիմնավորված և համոզիչ է հանրապետական կարավարման ձևի երեք տարատեսակների առանձնացումը՝ նախագահական հանրապետություն, կիսանախագահական հանրապետություն, խորհրդարանական հանրապետություն:

Հանրապետական կառավարման հատուկ տարատեսակ է հանդիսանում աստվածապետությունը (Իրանի Իսլամական Հանրապետություն, Վատիկան քաղաք-պետություն): Այսպես՝ Իրանում իրավաբանորեն ամրագրված է հոգևորականների ուղղակի մասնակցությունը ոչ միայն քաղաքական կյանքին, այլև պետական կառավարման գործընթացին: Այդ երկրի 1978թ. Սահմանադրությամբ նախագահի պաշտոնի հետ միաժամանակ նախատեսված է ֆակլիհի՝ ժողովրդի առաջնորդի պաշտոնը, որն զբաղեցնում է բարձրագույն հոգևոր պետերից մեկը: Նրա որոշումները պարտադիր են աշխարհիկ իշխանության համար և վճռորոշ ազդեցություն են գործում պետական քաղաքականության վրա:

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Բացի վերը քննարկված պետական կառավարման ձևերից և դրանց տարատեսակներից արդի ժամանակաշրջանում կան երկրներ, որոնց կառավարման մոդելները այնքան յուրահատուկ են, որ դժվար է դասել այս կամ այն կառավարման ձևերին կամ ենթատեսակներին: Այսպես՝ Շվեյցարիայում պետության գլխի և գործադիր իշխանության գործառույթները իրականացնում է մեկ կոլեգիալ մարմին՝ դաշնային կառավարությունը (Դաշնային խորհուրդ): Կառավարությունը կազմված է յոթ դաշնային խորհրդակցներից, որոնք նշանակվում են դաշնային խորհրդարանի կողմից: Սակայն կառավարությունը խորհրդարանի առջև քաղաքական պատասխանատվություն չի կրում: Դաշնային խորհուրդը իր կազմից մեկ տարի ժամկետով ընտրում է դաշնության նախագահ, որը ունի զուտ ներկայացուցչական լիազորություններ և համատեղում է նախագահի և համապատասխան դեպարտամենտի ղեկավարի (նախարարի) պաշտոնները: Իսկ, օրինակ, Սան-Մարինոյում պետության գլխի գործառույթները իրականացնում են երկու կապիտան-ռեզենտներ, որոնց վեց ամիս ժամկետով ընտրում է օրենսդիր մարմինը: Կապիտան-ռեզենտները իրենց լիազորությունները իրականացնում են կոլեգիալության սկզբունքով. նրանց որոշումները պետք է փոխհամաձայնեցվեն:

Յուրահատուկ են նաև կառավարման ձևերը նախկին սոցիալիստական ճամբարի երկրներում՝ Չինաստանում, Կորեայի Ժողովրդադեմոկրատական Հանրապետությունում, Կուբայում, Անդորայում և այլն:

Այսպիսով, կարելի է եզրահանգել, որ ժամանակակից աշխարհում ժողովրդավարական իրավական պետության առավել նույնական կառավարման ձևերն են նախագահական, կիսանախագահական և խորհրդարանական հանրապետությունները, ինչպես նաև խորհրդարանական միապետությունը: Դրանցից որևէ մեկը չունի էական առավելություն մյուսների նկատմամբ յուրաքանչյուրը օժտված է հստակ պայմաններում դրական և բացասական հատկանիշներով: Ուստի հետագա սահմանադրական զարգացումների համատեքստում պետք է հաշվի առնել, որ նախընտրելի է այն կառավարման ձևը, տարատեսակը կամ հատուկ մոդելը, որն առավելագույն չափով համապատասխանում է պետության գոյատևման ներքին (քաղաքացիական հասարակության և քաղաքական համակարգի զարգացվածության աստիճանը) և արտաքին (այլ պետությունների հետ հարաբերությունների բնույթն ու կոնկրետ վիճակը) պայմաններին:

Ներկայացված բոլոր հանգամանքները հատկապես կարևոր է հաշվի առնել իրականացված և հետագա սահմանադրական զարգացումների համատեքստում:

¹ Տե՛ս, օրինակ՝ Конституционное право зарубежных стран. М., 2004, С. 116; Ведяхин В.М. О форме правления в современном российском государстве // Вестник Самарского гос. экон. у-та, 2006, N 4 (22), С. 193; Шапавалов В.Н. Сравнительное конституционное право. Киев, 2007, С. 126; Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք. պատ. խմբ. Ն. Ա. Այվազյան. Երևան, 2012, էջ 424; Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ. Ընդ. խմբ. Գ. Հարությունյան, Ա. Վաղարշյան. Երևան, 2010, էջ 54, և այլն:

² Чиркин В.Е. Основы сравнительного правоведения. М, 1997, С. 117.

³ Տե՛ս ՀՀ Գ. Տ, 1991/18

⁴ Տե՛ս ՀՀ Գ. Տ, 1991/15

⁵ Տե՛ս ՀՀ Գ. Տ, 1991/22

⁶ Մանրամասն տե՛ս Վ.Ստեփանյան. Անցումային ժամանակաշրջանի սահմանադրական զարգացման առանձնահատկությունները ՀՀ-ում // Օրենք և իրականություն. 2003, N 16, էջ 1-2: Վ.Ստեփանյան. Կառավարման խորհրդային ձևից դեպի կիսանախագահական հանրապետություն//Օրենք և իրականություն. 2003, N19-20, էջ 1-3:

⁷ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի 2016 թ. փետրվարի 10-ի հրամանագիրը «Սահմանադրական քարտեզի խումբի իրավական ապահովման գործընթացի կազմակերպման մասին» // ՀՀ ՊՏ, 2016:

⁸ Տե՛ս, օրինակ՝ Конституционное право зарубежных стран. Под об. ред. М. В. Баглая, Э. И. Лейбо, Л. М. Энтина. М., 2008, С. 141.

⁹ Տե՛ս Շաповал В.Н. Сравнительное конституционное право. Киев, 2007. С. 126-127; Конституционное право зарубежных стран. Под об. ред. М. В. Баглая, Э. И. Лейбо, Л. М. Энтина. С. 142; Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք. Պատ. խմբ. Ն.Ա. Այվազյան. Երևան. 2012, էջ 423-445, և այլն:

¹⁰ Տե՛ս Манов Г.Н. О понятии форма государства // Учен. зап. Таджикского у-та. 1956. Т.3. Вып. 4, С. 7.

¹¹ Տե՛ս Стародубский Б. А. О классификации форм государства. Свердловск, 1989, С. 840.

¹² Մանրամասն տե՛ս Duverger M. A. Institution poligues et droit constitutionnel. Paris, P. 1970; New Political Sistem Mode // European Journal of Political Research. Vol. 8. 1980. N 2, էջ 163:

¹³ Տե՛ս Калинович А. Формы правления в правовом государстве (теоретико-правовой аспект). Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Санкт-Петербург. 2008, С. 64-65; Մ. Սարգսյան. ՀՀ կառավարման ձևի բարեփոխման հրամայականը իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սահմանադրական կառուցվարգերի արդյունավետության բարձրացման համատեքստում//ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտների և հայցորդների 2014 թ.նստաշրջանի նյութերի ժողովածու. Երևան, 2015, էջ 67-68:

¹⁴ Տե՛ս Гумишович Л. Общее учение о государстве. СПб,1910, С. 221.

¹⁵ Арутюнян А. Конституционализм: проблемы постсоветской реальности. М., 2013, С. 89.

¹⁶ ՀՀ ԳԽՏ, 1990/20

¹⁷ ՀՀ ԳԽՏ, 1991/4

¹⁸ Տե՛ս Johari J.C. Principles of Modern Political Science. New Delli. Sterling Publ. Private Ltd., 1989. P. 407

¹⁹ Տե՛ս Bebler A. Introduktion// Bebler A. and Seroka J. (eds.). Contemporaru Political Systems. Classifications and Typologies.- Boulder and London: Lynne Rienner Publishers. 1990. P.6

²⁰ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ/ ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Գ.Հարությունյանի, Ա.Վաղարշյանի, Իրավունք, Երևան, էջ 28:

²¹ Տե՛ս, օրինակ, Конституционное право зарубежных стран, С. 143.

²² Տե՛ս, նույն տեղում:

²³ Տե՛ս Իրավաբանական գրականության մեջ օգտագործվում են «խորհրդարանական միապետություն» և «սահմանադրական միապետություն» հասկացությունները: Մեր համոզմամբ՝ երկու դեպքում էլ խոսքը գնում է, ըստ էության, միևնույն կառավարման ձևի մասին: Պարզապես առաջին դեպքում շեշտադրում կատարվում է միապետի իշխանությունը սահմանափակող մարմնի վրա, իսկ երկրորդ դեպքում՝ այն ակտի վրա (գրված կամ չգրված սահմանադրություններ), որով այդ իշխանությունը սահմանափակվում է:

²⁴ Տե՛ս, Ковалевский М.М. Избранные труды в 2-х ч. М., Ч 2. С. 19.

²⁵ Տե՛ս, օրինակ, Шаповал В. Н. Сравнительное конституционное право. Киев., 2007, С. 132.

²⁶ Տե՛ս, Duverger M.A. Institution poligues et droit constitutionnel. Paris. P. 1970; New Political Sistem Mode // European Jurnal of Politikal Research. Vol .8, 1980, N 2, P. 165-168.

²⁷ Տե՛ս, օրինակ, Ներսիսյանց Վ.Ս. Իրավունքի և պետության տեսություն. Երևան.2001, էջ 80-81:

²⁸ Տե՛ս Сахаров Н.А. Институт президентства в современном мире. М., 1994, С. 27.

²⁹ Տե՛ս Վ.Ս. Ներսիսյանց, նույն տեղում:

³⁰ Տե՛ս Մանրամասն տե՛ս Stephen Holmes. Superpresidentializm and it's problems // EECR. Vol 2.N4.Fall 1993/Vol 3. N1.Winter. 1994, p. 123; Арутюнян А. Институт Президента Республики Армения. Ереван, 1996, С. 25-33.

Александр Арутюнян
Соискатель Государственной академии
управления Республики Армения

РЕЗЮМЕ

Понятие и проблемы классификации формы государственного правления

В статье рассматриваются проблемы анализа формы правления, которая является одним из наиболее важных вопросов теории конституционного права.

Подчеркивая важность моделирования формы правления в различных типах правления, а также выявляя особенности между различными моделями правления с точки зрения взаимоотношений между различными государственными органами и системы сдержек и противовесов между ними, автор пришел к выводу, что в современном мире для демократического правового государства в рамках конституционных изменений является та, которая наиболее соответствует внутренним (уровень развития гражданского общества и политической системы) и внешним (природа и конкретные условия взаимоотношений с другими государствами) условиям выживания.

Ключевые слова: форма правления, президентская республика, полу-президентская республика, парламентская республика, парламентская монархия, конституционный процесс.

Aleksandr Harutyunyan
Applicant of the Public Administration
Academy of the Republic of Armenia

SUMMARY

The Definition and Problems of Classification of the Form of Governance

The article addresses the problems of analysis of the form of governance which is one of the most important issues of theory of constitutional law.

Stressing the importance of the modeling of the form of governance within different types of governance, as well as identifying peculiarities between different models of governance from the perspective of interrelations between different governmental agencies and the system of checks and balances among them, the author concluded that in modern world for a democratic rule-of-law State within the framework of constitutional developments the preferable governance form, type or certain model is the one which corresponds the most to the internal (the level of development of the civil society and the political system) and external (nature and exact conditions of interrelations with other states) survival conditions.

Keywords: Form of governance, presidential republic, semi-presidential republic, parliamentary republic, parliamentary monarchy, constitutional process.